

CSILLAG ISTVÁN:
A SEMMELWEIS-KONCEPCIÓ EGY ELŐZMÉNYE
A MAGYAR ORVOSI IRODALOMBAN¹

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet és a Semmelweis Orvostörténeti
Múzeum, Könyvtár és Levéltár munkatársai, Gazda István vezetésével
Közreműködött: Kapronczay Károly és Szállási Árpád**

Az évezredekken át holtpontra veszteglő sebészetet a Semmelweis-konceptió szabadította meg az egyik fő akadálytól. E koncepció elismerésének köszönhetjük, hogy a közel száz százalékos hasmútéti halálozás egy százalék alá csökkent. Az aszepszis elterjedésével a sebész kése elérhette azokat a szerveket, amelyek addig nem voltak operálhatók, s olyan betegségeket gyógyíthatott, amelyekről még évekkel azelőtt álmodni sem lehetett.

A semmelweisi gondolat (1847) lényege a sebek aszeptikus megközelítése, tehát vizsgálat, beavatkozás előtt az orvos a kezét és műszereit tisztítja meg. Semmelweisnek sejtelve sem volt a bakteriális fertőzésekről, de nem is lehetett, mert ezt a fogalmat csak Pasteur (1865) tisztázta. Véglegesen Koch bizonyította be, hogy minden fertőző betegséget baktérium okoz. A bizonyítás szükséges volt az aszepszis kérdés tisztázása szempontjából, mert hisz olyan nagy egyéniségek, mint Virchow vagy Billroth egyszerűen nem akarták elhinni a baktériumok kórokozó szerepét.

Mindenki jól tudja azokból a nagy port felvert harcokból, amelyeket Semmelweis vívott ellenfeleivel, hogy az orvosok, sebészek, bábák mennyire közvetítői, okai voltak a fertőzéseknek. A „bemosakodás” távol állt a szülészektől, sebészekről és bábáktól, mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az, hogy Lister, az antiszepszis felfedezője és apostola, még 1885-ben is szalonkabátban és kézmosás nélkül végezte műtéteit.

W. Brunn így ír erről:

„Körner titkos tanácsos úr még 1885-ben látta, amint Lister alig hogy elhagyta kocsiját, karbolsav bőséges felhasználásával műtéteket végzett anélkül, hogy előzőleg, vagy közben megmosta volna a kezét”.

Lister az antiszeptikus sebkezelési eljárás legfontosabb mozzanatának a levegő fertőtlenítését tekintette és nem is említette a fertőzésnek azt a lehetőségét, amely a vizsgáló kézben, illetőleg a kéz által történő átvitelben rejlik.

Ezen előzmények után említésre méltó, hogy Semmelweis előtt volt egy magyar orvos is, aki már 1814-ben a következőket írja le:

„A Seb-Orvos különösen arra vigyázzon, hogy sebes kézzel valamelly rothadt, vagy ragadvány sebhez ne nyúljon; máskor-is mind magát megmossa, mind Borbély eszközeit megtisztítsa. Sértve lévő Testünkbe egyenesen szívattatik-be a' méreg. A' Seb-Orvos mind

¹ Forrás: Csillag István: A Semmelweis-konceptió egy előzménye a magyar orvosi irodalomban. = Orvosi Hetilap, 1968. pp. 874–877.

maga, mind eszközei által elragaszthatja a' nyavalyát, ha ki nem tisztítja mind magát, mind eszközeit. Hányszor nem történtek a' fetskendezés miatt való veszedelmes torok-gyékók, kankók, 's vég-bél nyavalyák.

A' Bába magát tisztán tartsa, sebes kézzel szülőhöz ne nyúljon. Minden szülés után etzettel, azután szappannal kezeit lemossa, ha pedig ragadvány nyavalyájú a' Szülő, friss olajjal, vajjal vagy zsírral kenje-meg kezeit a' szülés előtt, a' szülés után pedig hamus, lúgos, végre szappanos vízzel mossa le kezeit, és úgy menjen másik tiszta szülőhöz, ott-is lágy meleg korpás vízbe előbb kezeit megöblítvén.”²

Tehát 33 évvel Semmelweis tanítása előtt és Oliver Wendell Holmes 1843-ban írt tanulmánya előtt 29 évvel Zsoldos János Veszprém vármegye „Első rendes orvosa” félreérthetetlenül leszögezi, hogy szülés után és szülés előtt a bábának lúgos, majd szappanos vízzel meg kell mosnia kezeit.

Zsoldos János tanításai után a mosdatlan, fertőző vizsgáló kéz miatt még közel fél évszázadon át százezrével pusztultak el a szülő nők. A bécsi Allgemeines Krankenhaus-ban és más kórházakban számos vizsgálóbizottság nem tudott nyomára jönni a fertőzés okának, illetve a halálzásnak. A kézmosás egyszerű prevenciójára nem jöttek rá Semmelweis fellépéséig.

Felmerül a kérdés, hogy talán Zsoldos Jánosnak Győrött kiadott Diaetetika könyve nem jutott a nagyközönség elé, s a korabeli orvosok nem ismerték, tekintve, hogy vidéken kis nyomdában, kis példányszámban megjelent magyar nyelvű könyvecskéről van szó. Azonban az már elgondolkoztató, hogy ugyanez a könyv második kiadást is elért 1818-ban, már Pesten Trattner híres nyomdája adja ki. Ezek szerint nem valószínű, hogy a fent idézett „bemosakodás”-i elveket az illetékesek ne ismerték volna. Tovább kutatva még érdekesebb, hogy Zsoldos János diaetetikai rendszabályai olyan népszerűek lehettek, hogy versekben is megírták. A versíró Zsoldos János testvére, Zsoldos Jakab. Ez a könyv 1817-ben jelent meg.

Még tovább kutatva kiderül, hogy a következő évben, 1818-ban Sárospatakon is megjelenik a Diaetetika, mondhatnánk immáron negyedik kiadása, szintén versekbe foglalva, a versek szerzője Fodor Gerzson református lelkész. A kérdéses rendszabály így hangzik:

§.

„A' Seborvos sebes kezét ne értesse
A' rohadt 's ragadván sebhez, ne illesse,
Máskor is megmossa magát és kezeit,
Megtisztítsa gyakran borbély eszközeit.

§.

Sebes kézzel bába a' szülőhöz ne nyúl,
Azután etzettel, és szappannal tisztulj
Ha ragadós sebe vagyon te szüldnek,
Tarts olaj, vaj, vagy zsír kenetet kezednek.
Szülés után lúgot, hamut és szappant kenj
Kezedre, más szülő Asszonyhoz akkor menj.
Ott is korpás vízbe öblítsd meg kezedet,

² Ezen sorok megjelentek: „Diaetetika vagy Az Egészséget fenntartó, és a' Betegségtől tartóztató Rendszabások” című könyvben. Írta és kiadta Zsoldos János Orvos Doktor, több Tudós Társaságoknak Takja, Tekintetes Nemes Veszprém Vármegye' Első Rendes Orvosa, és Tábla-Bírája. Győrben, Özvegy Streibig Jó'sefné betűivel, 1814. pp. 197–198.

Illy tisztán Kezd 's végezd mindenkor tisztedet.”³

Tehát a vers is leszögezi, hogy szülés után és előtt szappannal és lúggal kell megtisztítani a kezét „Illy tisztán kezd 's végezd mindenkor tisztedet”. Tekintve a népszerűen megírt versezetet, s a kiadás helyét, Sárospatakot, feltételezhetjük, hogy még az iskolás gyerekek is ismerték ezen rendszabályokat. Ebben a feltevésben megerősít az a korabeli bejegyzés, amelyet Felvinczy György által fordított 'Regimen salernitanum' című egészségügyi rendszabályokat tartalmazó verseskönyvben láttam. A könyv 1694-ben jelent meg Lőcsén. Utolsó oldalán a következő kézzel írt feljegyzést olvastam:

„Solon is az ő törvényeit versebe foglalni kénytelen volt. Empedokles és Parmenides az ő dogmáikat a poezis kellemeivel ékesítették. Zsoldos diaetetikáját versekbe foglalva tanulják összes magyar református oskolákba”.

E könyvet az Orvostörténeti Könyvtárban találtam. Véleményem szerint ez a tintával írt bejegyzés 1847 előtt történt, tekintve, hogy a könyvet adományozó dr. Illés ezt a dátumot írta be, amikor a könyvtől megvált.

Ezek után szinte érthetetlen, hogy Zsoldos János tanítását nem vették át az orvosok. Még ennél is érthetlenebb, hogy miután a „bemosakodás” elve Semmelweis harcai után elterjedt és általánossá vált, sem a harcok alatt sem azután Zsoldos Jánosnak még a neve sem hangzott el.

Ezek után nézzük meg Zsoldos János pályafutását:

1767. május 2-án Köveskálon, Zala megyében született. Apja református prédikátor volt. Sopronban és Debrecenben kezdte meg tanulmányait. 1790-ben Halason a református eklézsia tanítója volt két évig. 1792-ben Jénába ment az orvosegyetemre. 1793. július 14-én a jénai fizikai társaság alapító tagja lett és itt diplomát kapott. 1794-ben Bécsben folytatta tanulmányait és itt avatták doktorrá 1795. december 19-én. 1796. január 5-én Pápán telepedett le és ott lakott 36 éven át. 1798. április 4-én a jénai Mineralógiai Társaság levelező tagja lett.

A nemesi felkelt seregben teljesített szolgálata és a francia foglyok körüli fáradozásainak érdeméül Veszprém vármegye tiszteletbeli orvosa lett. 1799-ben megházasodott. Eöry János lányát, Théréziát vette el feleségül. 1806-ban az ulmi és olasz seregek Pápán vonultak át és itt egészségügyi működésével nagy érdemeket szerzett. Korábban nevét széles körben ismertté tette, hogy a chinahéjat a szömörcefával (Cortex Rhus Cortini) helyettesítette. Ezért a király, I. Ferenc, 100 arannyal jutalmazta.

A francia háborúban (1809) a sebesültek körüli fáradozásáért Narbonne és Marmont francia tábornoktól dicsérő hálairatot kapott. 1810-ben 3074 beteget gondozott (ausztriai és francia seregből) a Pápán felállított öt kórházban. 1814-ben a himlőoltásra felügyelő küldöttség elnöke lett. 1830. június 16-án a Pesti Egyetem tagjává választotta. Ő állította fel Pápán 1816. április 1-jén az „Asszony Ispotályi Intézet”-et. 1832. május 12-én halt meg. Fia, Ignác, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja volt, a rabszolga-kereskedelem elleni harcban világhírnevet szerzett és az ez ellen küzdő világszervezet alelnöke volt.

Zsoldos János magyar nőorvos, a pápai „Asszony Ispotályi Intézet” alapítója, még Semmelweis születése előtt szabályként leszögezte szüléseknél a fertőzés preventióját: a lúgos, szappanos kézmosást, „Illy tisztán kezd 's végezd mindenkor tisztedet”.

E közlemény célja: újabb adatot kívántam szolgáltatni a „bemosakodás” szabályának kialakulásához. Semmelweisnek, aki statisztikai alapon is bebizonyította és sikerre vitte a „bemosakodás”-t, érdeme vitathatatlan.

³ Az egészség' fenntartásáról való Rendszabások (Diaetetica). Az oskolák' számára készítette orvos doctor Zsoldos János. Versebbe foglalta A' Helv. Vallástételt tartó négy Fő Tiszt. Superintendenciák rendelkezéséből Fodor Gerson, a' Dunán innen levő F. T. Superintendencia Gen. Fő-Notáriusa, a' N. Körösi Ekklesia' eggyik L. Pásztor. S. Patakon. Nyomtatott Nádaskay András által, 1818. 118. p.